

Dr DUŠAN JOVANOVIĆ

Usklađivanje planova ratne proizvodnje u reprodukciono zavisnim organizacijama udruženog rada

Uvodne napomene

Planiranje odbrambenih priprema u proizvodno zavisnim organizacijama udruženog rada je sastavni deo sistema planiranja u našem društvu. Ta obaveza je regulisana odredbama Ustava, Zakonom o osnovama sistema društvenog planiranja i Društvenim planom Jugoslavije, u kojima su celovitije predviđene obaveze, prava i dužnosti svih nosilaca planiranja. Prema slovu i duhu tih dokumenata sve organizacije udruženog rada, interesne zajednice i društveno-političke zajednice dužne su da planiraju svoj razvoj i u oblasti opštenarodne odbrane i društvene samozaštite i da je to sastavni deo njihovog ukupnog razvoja. Takav pristup planiranju obezbeđuje građanima i radnicima u udruženom radu da prilikom izrade planova razvoja istovremeno odlučuju i o neposrednim zadacima u okviru odbrambenih priprema. Tako radni ljudi i građani, neposrednim i aktivnim učešćem u odlučivanju o odbrambenim pripremama, ostvaruju jedan od fundamentalnih principa koncepcije opštenarodne odbrane i društvene samozaštite kojim se afirmiše *pravo, dužnost i obaveza svakog građanina da učestvuje u odlučivanju o tokovima priprema za rad u ratnim uslovima i za odbranu, da učestvuje u odbrani zemlje i izvršava druge zadatke od interesa za narodnu odbranu.*

Ustavom i Zakonom o narodnoj odbrani, između ostalog, predviđeno je da sve organizacije udruženog rada svoje planove i pro-

grame razvoja usklađuju sa potrebama i zadacima narodne odbrane, odnosno jedinstvenim planovima za odbranu zemlje. Posebno je naglašena njihova dužnost da upoznaju organe društveno-političkih zajednica sa planovima i programima svoga razvoja i da ih usklađuju sa opštim potrebama kada je u pitanju narodna odbrana i društvena samozaštita. Donošenje i usklađivanje tih planova veoma je značajno, sa stanovišta opštenarodne odbrane, posebno kada su u pitanju one organizacije udruženog rada čija je proizvodnja od posebnog značaja za odbranu zemlje. Naročito je važno da se usklade planovi organizacija udruženog rada, s jedne strane, i društveno-političkih zajednica, s druge strane. Polazeći od praktičnih potreba usklađivanja tih planova i njihovog mesta u društvenom planiranju, ovom prilikom ćemo razmatrati samo neke osnove usklađivanja ratnih planova proizvodnje između organizacija udruženog rada koje su reprodukciono i tehnološki međuzavisne.

Faktori i oblici reproduktivne zavisnosti organizacija udruženog rada

Analiza faktora koji opredeljuju međusobno povezivanje subjekata udruženog rada u procesu reprodukcije ukazuje na njihovu brojnost, međusobnu povezanost i uslovljenost što to povezivanje čini veoma složenim. Stoga je njihovo raščlanjivanje i ocenjivanje uloge svakog ponaosob u procesu tog povezivanja bitno se razumevanje suštine tog procesa. Smatramo da se ti faktori uslovno mogu svrstati u tri grupe: 1) društveni faktori, 2) tehničko-tehnološki faktori i 3) ekonomski faktori. Ovom prilikom ćemo pretežno razmatrati tehničko-tehnološke faktore.

Brz napredak savremene nauke i tehnike doveo je do mnogih otkrića koja snažno utiču i na razvoj privrede u celini. Dinamičan razvoj proizvodnih snaga danas ima snažan uticaj na razvoj društvene podela rada i stalno podstiče povezivanje i udruživanje subjekata udruženog rada.

Povezivanje organizacija udruženog rada u procesu reprodukcije uslovljeno je mnoštvom tehničko-tehnoloških i drugih faktora, koji su u neposrednoj vezi sa razvojem proizvodnih snaga, tehničkim progresom i društvenom podelom rada. U stvari, radi se o sve izraženijoj tehničko-tehnološkoj međuzavisnosti organizacija udruženog rada.

Ta zavisnost subjekata udruženog rada izražena je na području snabdevanja sirovinama, energijom i opremom: u procesu valorizacije proizvodnje; u otklanjanju uskih grla u proizvodnji; u povećanju proizvodnih kapaciteta i promeni proizvodne orijentacije; u uvođenju nove tehnike i tehnologije, itd. Naravno, sve to ima određen uticaj i na definisanje ciljeva ratne proizvodnje. Udruživanje i zajedništvo uvek imaju svoje kvantifikacije, koje se ispoljavaju u skladnom povezivanju njihovih veličina.

Povezivanje organizacija udruženog rada u tehničko-tehnološkom smislu je složen proces. Ali, samo tim putem postižu se osnovne pretpostavke za njihovu akumulativnu i reproduktivnu sposobnost i uspješno funkcionisanje u sferi opštenarodne odbrane i društvene samozaštite, a posebno u dugoročnoj programskoj orijentaciji i pripremi za proizvodnju u ratnim uslovima. U svemu tome tehničko-tehnološki faktori su posebno značajni. Na njima, uglavnom, počivaju i na njihovim osnovama se izgrađuju međusobni odnosi subjekata u proizvodnji. Oni bitno utiču na stabilnost proizvodnje, snabdevanje i njenu valorizaciju, racionalno korišćenje postojećih i izgradnju novih kapaciteta, itd.

Skladnim odnosom u procesu reprodukcije postižu se tri bitna cilja: 1) otklanja se ili smanjuje neizvesnost u tekućoj proizvodnji, odnosno povezivanjem i udruživanjem stvaraju se osnovne pretpostavke za plansku i stabilnu proizvodnju u ratnim uslovima; 2) povezivanje subjekata udruženog rada u savremenom tehnološkom procesu stvara veću sigurnost svakome od njih u ostvarivanju planova ratne proizvodnje, i 3) omogućava se racionalna cirkulacija faktora proizvodnje unutar udruženog rada i njihovo usmeravanje na bitne zadatke u planovima ratne proizvodnje. Sa aspekta broja, može se govoriti o trojakim oblicima međuzavisnosti učesnika u procesu povezivanja i usklađivanja proizvodnje u ratnim uslovima:

Prvo, *bilateralni*, u kojem se međuzavisnost u proizvodnji ostvaruje između dveju organizacija bez obzira na njihovu organizacionu pripadnost. Taj oblik je prisutan u našoj praksi, ali nije i često zastupljen, jer međuzavisnost u reprodukciji najčešće povezuje veći broj, a ne samo dve organizacije udruženog rada.

Drugo, *multilateralni*, u kojem postoji međuzavisnost u proizvodnji između više osnovnih organizacija udruženog rada. Ona se ostvaruje višestruko, zavisno od postavljenih ciljeva:

— redovno snabdevanje sirovinama i dalje proširenje sirovin-ske osnove, od čega zavisi proces reprodukcije u više drugih osnovnih organizacija udruženog rada;

- redovno preuzimanje (plasman) postojeće i povećane proizvodnje (bilo da je ta proizvodnja sirovinskog karaktera ili finalna);
- bolja valorizacija postojeće i nove proizvodnje iz više osnovnih organizacija u proizvode višeg stepena prerade;
- uvođenje nove tehnike i tehnologije u organizaciju koja prihvata i prerađuje pojedine proizvode ili, obrnuto, ako su prerađivački kapaciteti vezani za proizvodnju sirovina u toj organizaciji;
- osvajanje novih proizvoda (sirovinskog ili finalnog karaktera) u jednoj ili u više osnovnih organizacija udruženog rada;
- prerada neiskorišćenih ili nedovoljno korišćenih sirovina i otpadaka;
- rekonstrukcija pogona i unapređenje proizvodnje;
- proširenje kapaciteta za završnu obradu proizvoda (obezbeđivanje odgovarajućih delova, sklopova i podsklopova u onim organizacijama koje vrše njihovu finalnu proizvodnju, tj. kooperantski odnosi u proizvodnji motornih vozila i sličnih proizvoda).

Zavisno od toga kako se ti ciljevi ostvaruju, postoje dve vrste međuzavisnosti u proizvodnji: unimultilateralna i multimultilateralna.

Unimultilateralna međuzavisnost je u praksi dosta zastupljena. Njena osnovna karakteristika je u tome što se reprodukciono povezuje više osnovnih organizacija udruženog rada, bez obzira na njihovom organizacionu strukturu. Od uspešnosti rada svake od njih zavisi i njihova opšta sigurnost i efikasnost u proizvodnji. Zbog toga njihov zajednički interes mora biti stvaranje opštih i posebnih uslova rada za svaku od njih.

Multimultilateralna međuzavisnost se bitno razlikuje od unimultilateralne. Tu se više osnovnih organizacija udruženog rada neposredno povezuje sa dve ili više drugih organizacija sa kojima se nalaze u izrazitoj reprodukciono zavisnosti. U takvoj povezanosti sve organizacije su uvek zainteresovane za svoju sopstvenu sudbinu. Njihova organizaciona pripadnost može biti različita — u okviru iste radne, odnosno složene organizacije udruženog rada, ili, pak, mogu pripadati drugim složenim organizacijama. Tu nije bitan oblik organizacione pripadnosti, već međuzavisnost u reprodukcionom procesu. Za razliku od unimultilateralnog oblika, tu se ne radi o odnosu jedne prema više osnovnih organizacija udruženog rada, već o međusobnom odnosu više organizacija, pri čemu je njihova linija reprodukcione zavisnosti zasnovana na vertikalnim vezama.

Multilateralni oblik međuzavisnosti osnovnih organizacija udruženog rada u reprodukciji uslovljen je i zahtevom da se one osposobe

za što uspješnije ostvarivanje proizvodnih zadataka u ratnim uslovima. Naime, u procesu reprodukcije uvek postoji ista sadržina na kojoj se zasniva međuzavisnost (snabdevanje sirovinama, što bolja valorizacija proizvodnje u više faze prerade, rekonstrukcija i povećanje proizvodnih kapaciteta, bolje korišćenje postojećih kapaciteta, otklanjanje uskih grla, uvođenje nove tehnike i tehnologije, osvajanje novih proizvoda i sl.), bilo da se radi o mirnodopskoj ili ratnoj proizvodnji.

Tehničko-tehnološka međuzavisnost organizacija udruženog rada i njen značaj u planiranju i usklađivanju proizvodnje u ratnim uslovima

U reprodukcionalnoj međuzavisnosti tehničko-tehnološka osnova je polazna. Na njenim elementima sagledava se i ocenjuje stepen veza između organizacija udruženog rada u procesu reprodukcije.

Usklađivanje proizvodnje između tih organizacija u procesu reprodukcije u ratnim uslovima pretpostavlja, prvenstveno, poznavanje prirode te međuzavisnosti. Ako ona postoji, onda je logično da se uzme u obzir pri konačnoj izradi planova proizvodnje u ratnim uslovima. Dakle, tu postoje sistemi veza koji odražavaju konkretne odnose međuzavisnosti i izraženi su naturalnim pokazateljima. Zbog toga se, u manjoj ili većoj meri, javlja potreba za regulisanjem i stalnim učvršćivanjem tih veza kako bi se obezbedilo ostvarivanje osnovnih smernica proizvodnje u ratnim uslovima.

Proizvodni tokovi u svakoj oblasti po svojoj prirodi su dosta specifični. Radi toga se javljaju različite proizvodne metode, koje su određene nivoom tehnike i tehnologije, a njihova osnovna podela se vrši prema funkciji i toku.¹

¹ Funkcionalna podela podrazumeva četiri vrste proizvodnih procesa: *analitički*, u kome se sirovina razlaže na sastavne elemente, a oni se iz nje izdvajaju; *sintetički*, u kome se novi proizvod dobija sintezom više različitih komponenata; *hondišning-proces*, u kome se materijali podvrgavaju fizičkom, električnom ili hemijskom tretiranju (materijalu se menja oblik ili fizičke osobine), i *ekstraktivni*, u kome se iz prirodnih sirovina vrši izdvajanje aktivnih proizvodnih materija koje se dalje podvrgavaju fazi prerade.

Proizvodne metode (grupisane po toku) obuhvataju *kontinualnu* proizvodnju, koja je osobito tipična za hemijsku i procesnu industriju; *repetitivnu* (ponavljajuća proizvodnja), koja se karakteriše time što je u njoj »rukovanje materijalom fiksirano i sposobno za protok velikih količina materijala«. U okviru te proizvodnje se nalazi »velikoserijska i masovna proizvodnja u kojima se tehnološki ciklusi obrade stalno obnavljaju (ponavljaju), samo uvek na drugom predmetu rada, kao što je proizvodnja nameštaja, automobila, mašina itd.«, i *prekidnu* proizvodnju, koja postoji tamo gde se odvija pojedinačna i heterogena proizvodnja. (M. Džinović: Osnovi samoupravne organizacije udruženog rada, Savremena administracija, Beograd 1976, str. 27.

Materijalni tokovi proizvodnje, bez obzira na proizvodne metode koje se koriste, mogu biti: (jednostavni) *redno složeni*, *paralelno složeni* i *redno-paralelno složeni*.² Ti sistemi se međusobno bitno razlikuju. Na primer, proizvodni sistem jednostavne fazne strukture karakteriše se time što se prerada sirovina ili izrada proizvoda uvek vrši samo u jednoj fazi proizvodnje. Sa stanovišta usklađivanja ratnih planova proizvodnje, ta tehničko-tehnološka karakteristika, bez obzira na to što je jednostavna, ne može biti bez značaja i uloge u tehničko-tehnološkom lancu proizvodnje. Proizvodnji će uvek prethoditi obezbeđenje sirovina od drugih osnovnih organizacija i dalji, viši stepen prerade. Prema tome, u uslovima sistema jednostavne fazne strukture javljaju se subjekti koji su međusobno zavisni, i to na dugoročnoj osnovi.

U proizvodnom sistemu sa redno složenom strukturom proces proizvodnje se odvija tako što se dolazi do finalnog proizvoda putem faznog odvijanja toga procesa (faze su redno povezane). Složena proizvodna struktura u okviru toga sistema ima za posledicu veliku međusobnu zavisnost organizacija udruženog rada. U tom sistemu svaki fazni proces ima svoj blok-bol, pri čemu je svaki neto — izlaz iz prethodne faze, u suštini, sastavni deo ukupnog ulaza u sledećoj fazi prerade materijala, a samo je jedan izlaz gotovih proizvoda za tržište.³ Takva fazna zavisnost više organizacija udruženog rada u proizvodnji jednog proizvoda pretpostavlja, osim ostalog, njihovo usklađivanje.

U proizvodnom sistemu sa paralelnom — složenom strukturom vrši se obrada različitih proizvoda, pri čemu se svaki od njih obrađuje samo u jednoj fazi. To znači da u njemu ne postoji tehnološki kontinuitet i homogenost, već tehnološka heterogenost proizvodnje. I u tom sistemu postoji reprodukcionalna povezanost osnovnih organizacija udruženog rada, pri čemu je ona, zbog više paralelnih faza proizvodnje, složenija. Međutim, bez obzira na tu složenost, takav vid reprodukcionalnog povezivanja objektivno nameće i šire reprodukcione veze, a samim tim i potrebu da se više organizacija međusobno povezuju radi ostvarivanja zajedničkih ratnih planova proizvodnje.

Proizvodni sistem redno-paralelno složene strukture, kao model opšteg tipa, sastoji se od više faza. U njemu, pored ulaza u svaku fazu proizvodnje, može biti i više izlaza.⁵ Reprodukciono povezivanje u tom sistemu postoji u vertikalnom smislu, pri čemu je broj organizacija veći.

² Isto, str. 36.

³ Isto, str. 39.

⁴ Isto, str. 40—41.

⁵ Isto, str. 83—84.

U svim proizvodnim sistemima, bez obzira na njihovu složenost, odvijaju se materijalni tokovi koji su međusobno povezani i u manjoj ili većoj meri uslovljeni. Broj tih tokova zavisi, prvenstveno, od tipa proizvodnje i broja komponenti iz kojih se proizvod sastoji. Ako je proizvod po svojoj prirodi složen i ako ima više komponenti, onda će i proces imati više materijalnih tokova.

Stepen tehničko-tehnološke međuzavisnosti određuje se na osnovu više pokazatelja. Ističemo samo dva — pokazatelj ulazno-izlaznih faktora proizvodnje kao izraz kretanja materijalnih tokova u reprodukcionalnoj međuzavisnosti osnovnih organizacija udruženog rada i stepena reprodukcione zavisnosti (povezanosti).

Pokazatelj koji odražava ulazno-izlazno kretanje faktora proizvodnje (u njegovim materijalnim tokovima) od bitnog je značaja za ocenjivanje prirode tehničko-tehnološke zavisnosti organizacija udruženog rada. Na temelju tog pokazatelja dolazimo do saznanja o prirodi međusobnih veza i zavisnosti organizacija u pogledu odvijanja procesa reprodukcije, što je od značaja za proces planiranja u ratnim uslovima.⁶

Stepen reprodukcione zavisnosti sagledava se na osnovu pokazatelja koji izražavaju procentualno učešće faktora proizvodnje (koji se prenose iz jedne u drugu fazu proizvodnje, odnosno iz jedne u drugu organizaciju udruženog rada). Pojedini faktori ne moraju uvek bitno (procentualno) da učestvuju u materijalnim tokovima, a ipak mogu imati ključnu ulogu u procesu materijalnih tokova proizvodnje. To je naročito slučaj u masovnoj, odnosno lančanoj proizvodnji, gde su veoma razvijeni kooperantski odnosi.

Prilikom ocenjivanja stepena tehničko-tehnološke međuzavisnosti neophodno je prethodno izvršiti analizu materijalnih tokova proizvodnje i sagledati eventualne promene koje mogu nastati u procesu reprodukcije. Analiza materijalnih tokova obuhvata osnovne pokazatelje (materijalne tokove) na relaciji tehničko-tehnološke međuzavisnosti: prvo, prema organizacijama udruženog rada koje se nalaze na ulazu, tj. nabavci (input), i drugo, prema organizacijama

⁶ Isto, str. 33.

Na ulaznoj strani pokazatelj se iznalazi prema formuli: $U = U_n + R$, gde je: » U_n « = ukupan ulaz faktora proizvodnje; » U « = prosečan neto-ulazni iznos, koji se u posmatranom vremenu putem tehnološke transformacije prenosi na proizvod; » R « = prosečan iznos ostatka, koji u posmatranom vremenu nije prenet na proizvod, već se kao rezerva prenosi u sledeći period vremena. Na izlaznoj strani pokazatelj se iznalazi prema formuli: $I = I_n + R$, gde je: » I « = ukupan iznos izlaza; » I_n « = prosečan neto-izlaz.

Oba pokazatelja, bez obzira na to što je jedan na ulaznom, a drugi na izlaznom toku proizvodnje, imaju značajno mesto u ocenjivanju tehničko-tehnološke zavisnosti osnovnih organizacija udruženog rada.

udruženog rada kod kojih se nastavljaju materijalni tokovi, odnosno prema prometnim organizacijama koje se javljaju na završetku materijalnih proizvodnih tokova (autput). Obe relacije, u suštini, odražavaju vertikalne veze u proizvodnim tokovima.

Analiza materijalnih tokova, pa prema tome i ocena stepena međuzavisnosti organizacija udruženog rada u reprodukcijom procesu, obuhvata četiri uzročno povezane i uslovljene faze: (1) fazu, u kojoj se vrši identifikacija osnovnih organizacija udruženog rada na celom reprodukcijom lancu; (2) fazu, u kojoj se vrši tzv. reprodukcijom omeđivanje (u okviru te faze utvrđuje se tzv. linija protezanja,⁷ pri čemu se kao početak javlja ona faza ili ona osnovna organizacija koja se nalazi na početku reprodukcijom procesa);⁸ (3) fazu, u kojoj se utvrđuje polazno stanje raspoloživih proizvodnih kapaciteta i povezanost materijalnih tokova, koji se raščlanjuju na *prethodne, nastavljajuće, završne* i *osnovne* tokove (to je potrebno radi utvrđivanja na kojim pravcima se nalazi težište tehničko-tehnološke, odnosno reprodukcijom međuzavisnosti); (4) fazu, u kojoj se pristupa (na bazi prethodne analize materijalnih tokova) izradi input-autput tabela u koje se unose naturalni pokazatelji i ulazno-izlazni podaci o količinama sirovina, odnosno roba ili proizvoda koji se kreću između organizacija, i o količinama koje se označavaju kao roba na tržištu.

Ekonomski i samoupravni tokovi koji su od značaja u procesu planiranja i usklađivanja proizvodnje u ratnim uslovima

Dugoročno planiranje i orijentacija u međusobnom povezivanju organizacija udruženog rada su vrlo značajni i praćeni ozbiljnim posledicama ekonomske prirode ako se taj aspekt nema dovoljno u

⁷ Utvrđivanje linije protezanja je veoma složeno s obzirom na to da se u nju uključuje veći broj organizacija udruženog rada sa različitim proizvodnim zadacima. Ona obuhvata celokupni reprodukcijom proces u kojem učestvuju tri, odnosno četiri osnovna tima organizacija udruženog rada — proizvođači primarnih proizvoda, proizvođači finalnih proizvoda i prometne organizacije tih proizvoda, odnosno proizvođači primarnih proizvoda, proizvođači poluproizvoda, proizvođači finalnih proizvoda i prometne organizacije. Pri tome je najteže odrediti dokle, objektivno, doseže reprodukcijom povezanost, pa prema tome i reprodukcijom omeđivanje, ali brižljivom analizom materijalnih tokova moguće je doći do elemenata na osnovu kojih se može odrediti racionalnost te granice.

⁸ Najčešće je to ona organizacija koja je proizvođač sirovina (na primer, u agroindustriji gde je primarna poljoprivredna proizvodnja, kao što je ratarska, povrtarska, voćarsko-vinogradarska i stočarska; u ekstraktivnoj industriji — rudarstvo; u drvnoj industriji — šumarstvo i sl.).

vidu. Taj aspekt ima isti značaj i kada je u pitanju planiranje proizvodnje za potrebe opštenarodne odbrane. Tu bitnu činjenicu treba posmatrati, prvenstveno, u skladu sa saznanjem da visok stepen tehničko-tehnološke zavisnosti u savremenim uslovima proizvodnje bitno utiče na planiranje i proizvodnju naoružanja i opreme. Prema tome, lanac proizvodnje ne trpi nikakvo kidanje glavnih materijalnih tokova u procesu reprodukcije. Zbog toga, na primer, u kretanju glavnih materijalnih tokova mora postojati puna sinhronizovanost, i to pre svega na dugoročnoj osnovi. Neravnomeran razvoj proizvodnih organizacija može prouzrokovati i neravnomerno snabdevanje i poremećaje u reprodukcionom procesu, pri čemu su prekidi u glavnom materijalnom toku uvek posledica prekida u komponentnim materijalnim tokovima.

Ako dođe do prekida proizvodnje, neminovne su ozbiljne posledice vremenske i ekonomske prirode, pri čemu se jedne uvek transformišu u druge. Drugim rečima, u takvim slučajevima neminovno dolazi do gubitaka dohotka, a to znači odbrambene sposobnosti. Posledice nikad ne snosi samo ona organizacija u kojoj je došlo do zastoja i deformacija proizvodnje, nego i druge koje u reprodukcionom procesu zavise od nje. Zato je nužno na vreme otklanjati sve uzroke koji mogu negativno uticati na kontinuitet proizvodnje. Otklanjanje tih uzroka upravo je jedan od objektivnih razloga za tešnje ekonomsko povezivanje organizacija udruženog rada na dugoročnoj osnovi, jer se tako direktno utiče na stvaranje veće i sigurnije materijalne osnove i za odbranu naše zajednice.

Da bi se obezbedio kontinuitet materijalnih tokova između organizacija udruženog rada, osim ostalog, potrebno je da se svestranije sagleda stepen njihove ekonomske povezanosti i međuzavisnosti. S tim u vezi treba da se koriste odgovarajući pokazatelji koji mogu biti različite prirode i sadržine.⁹

U ocenjivanju potreba za međusobnim povezivanjem organizacija udruženog rada od osobitog je značaja i društveno-ekonomska komponenta. To je prirodno ako se ima u vidu ustavno načelo prema kojem je osnovna organizacija udruženog rada osnovna ćelija udruženog rada, u kojoj radnici neposredno i ravnopravno ostvaruju svoja društveno-ekonomska i druga samoupravna prava i odlučuju o drugim pitanjima svog društveno-ekonomskog položaja. Prema

⁹ Pokazatelji ekonomske međuzavisnosti organizacija udruženog rada mogu se izraziti tabelarno i posebnim obrascima. U njih se unose organizacije udruženog rada koje su međusobno povezane i podaci o iznosima međusobne vrednosne razmene, tj. podaci na ulaznoj i izlaznoj strani po vrstama proizvoda, odnosno sirovina ili usluga, već prema tome šta je predmet njihove razmene.

tome, svaka organizacija udruženog rada u povezivanju sa drugim organizacijama i u ostvarivanju svojih i zajedničkih interesa mora da prati logiku procesa društvene reprodukcije.¹⁰

Razmatranje i uvažavanje samo tehničko-tehnološke i ekonomske osnove za planiranje u ratnim uslovima nije dovoljno. Naime, prilikom povezivanja organizacija udruženog rada, bitnu komponentu čine i društveno-ekonomski odnosi. Reč je o društvenoj reprodukciji u dvostrukom značaju te reči — u razmerama društva kao celine i na osnovama određenih društveno-ekonomskih odnosa. Osnovna organizacija udruženog rada, naime, treba da se nađe u svim procesima udruživanja i povezivanja, pri čemu joj se ne mogu oduzeti osnovna ustavna prava da stvara i raspolaže dohotkom i da njim potpuno ovlada. Radi se, dakle, o odnosima ljudi u materijalnim tokovima reprodukcije, odnosno o njihovim međusobnim odnosima u uslovima reprodukcione povezanosti, koji predstavljaju bitan čini-lac naše odbrambene sposobnosti. Takav položaj radnika u udruženo-m radu je njihovo neotuđivo pravo da odlučuju i o usmeravanju ostvarenog dohotka, što je osnovna pretpostavka jačanja efikasnosti proizvodnje, a time i jačanja snaga i potencijala odbrane naše zemlje. U tome radni ljudi vide i svoj neposredni odbrambeni interes u smislu zaštite stvorenih materijalnih dobara, zaštite opštih interesa i tekovina samoupravnog socijalističkog društva u celini. Odbrana tih tekovina je osnovni pokretač i motiv jačanja odbrambene sposobnosti zemlje u celini.

Usklađivanje proizvodnje između reprodukciono zavisnih organizacija udruženog rada u ratnim planovima

Poznavanje materijalnih tokova proizvodnje i objektivnih izvora njihovog kretanja ukazalo nam je na mogućnosti usklađivanja planova proizvodnje u ratnim uslovima. Usklađivanje tih planova je jedna od značajnih faza u planiranju proizvodnje u ratnim uslovima. Ono se zasniva na stručnim analizama i procenama, na celovitom i povezanom sagledavanju mogućnosti i potreba, na međusobnom informisanju i primenjivanju načela istovremenosti, te na neprekidnosti i realnosti planiranja.

¹⁰ A. Vacić: Tržišna politika dohotka, Radnička štampa, Beograd 1977, str. 313.

Proces usklađivanja će imati izuzetan značaj pre svega kada je u pitanju proizvodnja strategijskih proizvoda, odnosno onih koji imaju primaran značaj za vođenje opšteodbrambenog rata, imajući pri tome u vidu i potrebe oružanih snaga i potrebe privrede i stanovništva u celini. Zato se još u toku izrade odbrambenih planova u organizacijama udruženog rada svemu tome mora dati odgovarajući značaj. Zavisno od opšte vojno-političke situacije, moguće su izvesne korekcije u planovima i postavljanim zadacima.

Proces usklađivanja, stoga, ima tri dimenzije:

(1) *početno usklađivanje proizvodnje* među organizacijama koje su u reprodukcionalnoj međuzavisnosti, bez obzira na njihovu organizacionu i teritorijalnu pripadnost. Usklađivanje se vrši direktno između osnovnih organizacija udruženog rada u okviru radnih, odnosno složenih organizacija udruženog rada, ali i šire, u skladu sa logičnim tokom reprodukcionalnih veza;

(2) *korektivno usklađivanje proizvodnje*, zavisno od izmenjenih okolnosti, koje se oslanja na međusobno informisanje i redovno praćenje značajnih promena što nastaju u kapacitetima ili u asortimanu proizvodnje;

(3) *usklađivanje planova društveno-političkih zajednica*, koje se vrši pošto se prethodno završi usklađivanje između organizacija udruženog rada koje međusobno stoje u neposrednoj reprodukcionalnoj vezi. Ta potreba se javlja kada je u pitanju proizvodnja od strategijskog značaja, koja se obavlja na području više društveno-političkih zajednica.

Usklađivanje proizvodnje u ratnim planovima između reprodukcionalno zavisnih organizacija redovno se odvija u radnim i složenim organizacijama udruženog rada. Međutim, kada je u pitanju reprodukcionalna zavisnost koja prelazi granice složene organizacije udruženog rada, a uz to ima i teritorijalnu dimenziju — onda može nastati (za kraće ili duže vreme) stanje neusklađenosti. Ono može biti ozbiljno ako se radi o proizvodnji koja je od strategijskog značaja za odbranu zemlje, jer ne postoji za određeno vreme usklađenost u pogledu obima i dinamike proizvodnje, ili u pogledu veličine rezervi u sirovinama, odnosno proizvodima koji su namenjeni kontinuitetu proizvodnje, itd. Razume se da nije moguće uvek postići punu usklađenost, jer će elementi vojno-političke procene opštih i posebnih uslova (zbog različitog teritorijalnog razmeštaja povezanih proizvodnih kapaciteta) diktirati određene promene. To naročito može doći do izražaja kada se predviđa odvijanje ratnih opera-

cija na određenoj teritoriji. Međutim, ako je vojno-politička situacija povoljna, nema razloga ni opravdanja da budu neusklađeni.

U procesu usklađivanja planova ratne proizvodnje značajnu ulogu mogu imati poslovne zajednice (udruženja) u koje su udružene radne organizacije. U tim zajednicama (udruženjima) sučeljavaju se svi poslovi proizvodnje. U njima se dogovara i usklađuje opšti razvoj, obim proizvodnje, struktura i dinamika. One su nosilac dogovora o svima aspektima razvoja proizvodnje. Zbog toga bi bilo logično da se poslovne zajednice pojavljuju i kao nosioci usklađivanja planova ratne proizvodnje. Time bi bila ostvarena još potpunija koordinacija među reprodukciono zavisnim organizacijama udruženog rada.

Prenošenjem usklađivanja planova ratne proizvodnje na poslovne zajednice stvorili bi se povoljni uslovi za brže usklađivanje tih planova sa odgovarajućim društveno-političkim zajednicama (opštine, republike, pokrajine). Osim toga, one bi služile i kao neposredna veza sa odgovarajućim društveno-političkim zajednicama, koje bi redovno obavještavale o promenama u njihovim planovima, pa bi tako društveno-političke zajednice stalno bile u situaciji da redovno ažuriraju svoje planove.

U okviru poslovnih zajednica postoje realni uslovi da se stručno sagledavaju svi aspekti usklađivanja planova. Tome naročito doprinosi činjenica što se te zajednice javljaju kao mesto gde se analitički procenjuju sopstvene mogućnosti i potrebe u čitavom reprodukcionom lancu, a tu se stiču i sve informacije o proizvodnji, kapacitetima, strukturi proizvodnje, karakteristikama proizvoda o novim proizvodima, i usaglašava razvojna politika uopšte.

Na temelju tih saznanja moguće je da se metodološki utvrde najbolji pokazatelji kojima se iskazuje stepen povezanosti i usklađenosti planova proizvodnje, posebno nomenklatura proizvoda prioriteta za odbranu zemlje, zatim raznovrsni bilansi, itd. Posredstvom tih zajednica, realnost i ažurnost svih bitnih podataka za proizvodnju bili bi potpuniji, što bi omogućilo organizacijama udruženog rada koje su neposredno reprodukciono povezane, kao i njihovim društveno-političkim zajednicama, da permanentno usklađuju planove ratne proizvodnje.

Stvaranje institucionalnih uslova za plansko i permanentno usklađivanje proizvodnje od bitnog značaja za odbranu zemlje, te konkretizovanje planova u tim organizacijama, kao i u društveno-politi-

tičkim zajednicama, pretpostavlja donošenje odgovarajućih društvenih dogovora, odnosno samoupravnih sporazuma. Time bi bile razrađene međusobne obaveze i prava u pogledu učešća u izradi i usklađivanju planova; u konkretizovanju proizvodnih i drugih obaveza po obimu i strukturi proizvoda i usluga, imajući pri tome u vidu tehničko-tehnološke karakteristike, materijalne i kadrovske mogućnosti i neophodne vojno-političke procene značajne za planiranje potreba oružanih snaga privrede i stanovništva u celini.